

BOLANING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIGA FAOL MOSLASHUVI PSIXOLOGIK RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA

Dilnozaxon Ravshanbekovna Tulyaganova

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya:

Bolalarning yoshi va individual xususiyatlariga mos ravishda rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini, shu jumladan ularning hissiy holatini himoya qilish va mustahkamlash, oilani psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash va ota-onalarning malakasini oshirish masalalari - maktabgacha ta'lim bo'yicha davlat ta'lim standarti tomonidan belgilangan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tashkilotga moslashishini ta'minlashning psixologik shartlari doim tadqiqotchilar markazida bo'lgan muammolardan biridir. Maqolada mazkur muammo bo'yicha amalga oshirilgan psixologik tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: moslashish, maktabgacha yosh davri, psixologik yosh, metrik yosh.

ACTIVE ADAPTATION OF THE CHILD TO PRESCHOOL EDUCATION AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT

Abstract:

Creating favorable conditions for the development of children in accordance with their age and individual characteristics, protecting and strengthening the physical and mental health of children, including their emotional state, providing psychological and pedagogical support to the family, and improving the skills of parents - before school It is one of the priority tasks defined by the state education standard. Psychological conditions for ensuring adaptation of preschool children to the organization are one of the problems that are always in the center of researchers. The article compares the psychological research conducted on this problem.

Keywords: adaptation, preschool age, psychological age, metric age.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari har tomonlama o'rganilib, turli tomonlardan ko'rib chiqildi. Avvalo, maktabgacha yoshdagi bolaning psixologik salomatligining asosiy mezonlari ko'rib chiqiladi. Ta'lim va tarbiya tizimida o'zlashtirilgan bilimlar hajmi asosiy bo'lib, shaxsning psixologik salomatligi ikkinchi o'rinda turadi. Oiladagi munosabatlar bolaning shaxsini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, o'qituvchi va ota-ona munosabatlari juda muhimdir. Uyda va umumiy ta'lim muassasasida rollarni to'g'ri tartibga solish bilan bolaning rivojlanishi to'g'ri bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti - bu bola boshqa odamlar bilan muloqot qilishning birinchi tajribasini oladigan va ular orasida o'z o'rnini topishga harakat qiladigan, o'zi va boshqalar bilan uyg'unlikda yashashni o'rganadigan bosqichni boshdan kechirishga xizmat qiluvchi tashkilot hisoblanadi. Pedagogik adabiyotlarda ko'proq ilk bolalik davrida maktabgacha ta'lim tashkilotlariga moslashish masalalari tasvirlangan. Moslashuv, birinchi navbatda, asl pedagogik muammo sifatida belgilanadi, uni hal qilish uchun bolalarning muloqotga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradigan shart-sharoitlarni yaratish, bolalarga yaxshi tibbiy yordam ko'rsatish, o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish va o'z-o'zidan yaqin bo'lishni talab qiladi, bunda oila va xalq ta'limining o'zaro ta'siri va aloqalariga asoslangan hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Sharqiy va G'arbiy Yevropa olimlarining zamonaviy tadqiqotlarida bolalarni xalq ta'limi sharoitlariga moslashtirish muammosiga maksimal darajada e'tibor qaratilgan [1].

Maktabgacha ta'lim tashkilotiga qabul qilish maqsadli ta'sirni tuzatishni talab qiladigan shaxsdagi sezilarli salbiy hissiy va psixologik o'zgarishlar bilan bog'liqligi isbotlangan. Moslashuv davri yosh bola uchun juda kuchli sinovdir, chunki moslashish natijasida yuzaga keladigan stress reaksiyalari bolaning hissiy holatini doimiy ravishda buzishi mumkin. Kattalar va bola o'rtasidagi muloqotning rivojlanish bosqichlari, bolaning rivojlanishida kattalarning yetakchi roli kabi mavzularni ochishda yangi yondashuvlarni doimiy ravishda ta'kidlash kerak. Ushbu bilimlarni moslashish sharoitida amaliy qo'llash, moslashuv profilining diagnostika texnikasi, muammo bo'yicha zamonaviy materiallarni tahlil qilish bolaning ehtiyojlari ierarxiyasini hisobga olgan holda moslashish davrini tashkil etishni shoshilinch ravishda to'g'irlash zarurligini aniqladi [2].

Zamonaviy tadqiqotlar natijalari psixologik salomatlik buzilishi va bolalarning akademik muvaffaqiyati o'rtasidagi bog'liqlikni bevosita ko'rsatadi. Xavotirlanishning sezilarli darajada oshishi ruhiy salomatlik kasalliklaridan biri bo'lib, keyinchalik ixtiyoriy diqqatning pasayishiga olib kelishi mumkin. Ichki taranglik, uning namoyon bo'lishi jismoniy faollik va mudofaa tajovuzkorligining kuchayishi, tartib-intizomning buzilishiga olib kelishi mumkin. Qo'rquvlar doimiy kuchlanishni keltirib chiqaradi va natijada ishlashning pasayishi, charchoqning kuchayishi maktabgacha yoshdagi bolalarda "sahna qo'rquvi" deb ataladigan shaklda namoyon bo'ladi. Verbal agressiya salbiy diqqatni olishga qaratilgan xatti-harakatlarning stereotiplarini qo'zg'atadi.

Inson rivojlanishining morfofunktsional holatini shakllantirish bilan bog'liq eng muhim davri maktab ta'lim muassasasiga qabul qilish bilan yakunlanadigan "maktabgacha yosh" davri deb aytish mumkin. Maktabda o'qish boshlanishi bilan bolaning tanasi va uning aqliy qobiliyatlari sezilarli o'zgarishlarga uchraydi. Kichkina bola maktabgacha ta'lim tashkilotiga kirganida, bolaning adaptiv imkoniyatlari cheklanganligi sababli bolani maktabgacha ta'lim tashkilotining sharoitlariga moslashtirish muammosi paydo bo'ladi. Bolada "moslashish sindromi" deb ataladigan psixologik kasallik rivojlanadi, bu uning oilani tark etishga

psixologik tayyor emasligining natijasidir. Psixofizik rivojlanish munosabatlari ilk bolalik yoshdagi xususiyatdir. Uning sog‘lig‘i holatidagi har qanday o‘zgarishlar bolaning asab tizimi va psixikasiga ta’sir qiladi. Ilk bolalik davridagi bolalarda juda beqaror hissiy holat mavjud. Qarindoshlar bilan xayrlashish va bolaning odatiy turmush tarzidagi har qanday o‘zgarish qo‘rquv va salbiy his-tuyg‘ularni keltirib chiqarishi mumkin. Agar bola uzoq vaqt davomida stress holatida bo‘lsa, bu nevrozning rivojlanishiga va psixofizik rivojlanish sur‘atlarining sekinlashishiga olib kelishi mumkin [3].

Oiladagi bolaning maktabgacha ta’lim muassasasiga tashrif buyurishga tayyorligiga qarab, moslashish davrining borishi va uning keyingi rivojlanishi bog‘liq. Bolaning moslashish davrini yengillashtirish uchun oilaga professional yordam kerak, bu rolda bolalar bog‘chasi keladi. Bolalar bog‘chasi rivojlanish va ta’limning barcha paydo bo‘lgan masalalari bo‘yicha “erkin” bo‘lishi lozim. Muvaffaqiyatli moslashish ko‘plab omillarga - inson salomatligi holati, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, uning asab tizimining xususiyatlari, shuningdek, ota-onalar va bolalar bog‘chasi xodimlarining vakolatli harakatlariga ham bog‘liq [4].

Bolalar ta’lim muassasasiga boradigan har bir bola moslashish davrini boshdan kechiradi. Bolalarni maktabgacha ta’lim muassasasi sharoitlariga moslashtirish sifat jihatidan yangi sharoitlarga o‘rganmoqda: notanish bolalar va kattalar bilan muloqot qilish, boshqa kun tartibiga, bir qator ota-onalarga otalik qilish va boshqalar. Har bir bolaga bu holatni qabul qilish uchun vaqt kerak. Moslashuv turli yo‘llar bilan amalga oshiriladi - odatda u bolaga berilishidan 2-3 hafta oldin yoki undan ham ko‘proq vaqtni oladi. Jarayon boladan hissiy resurslarning g‘ayrioddiy katta ko‘lamini, o‘qituvchilar, ota-onalardan sabr-toqat va tushunishni talab qiladi. Bolani maktabgacha ta’lim muassasasi sharoitlariga moslashtirish majburiydir, chunki bu jarayonda bola enagalar va tarbiyachilarning buyrug‘iga binoan ijtimoiylashadi va o‘rganadi, shuningdek, unda muhim yangiliklarga ega bo‘lish, kelajakda jamoada a’zosi bo‘lish hamda ijtimoiylashuv jarayoning to‘laqonli ishtirokchisi sifatida qarash kabilar shakllanadi [5].

Bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotiga moslashish davrida bolalar ko‘pincha shunday g‘ayrioddiy xatti-harakatlarni namoyon qiladilarki, bu ota-onalarni qo‘rqitadi. Biroq, bu xususiyatlar har bir yangi boshlovchi o‘quvchiga xos bo‘lib, asta-sekin yo‘q bo‘lib ketadigan ruhiy stress tufayli yuzaga keladi. Insonning shaxsiyatini shakllantirishning asosi bolaning birinchi munosabatlari va ulardan olingan tajribadir. Har qanday maktabgacha yoshdagi bola uchun xarakterli xususiyatlar muloqotda bo‘shashmaslik va hissiyotlarning kuchayishi bo‘ladi. Shaxslararo muloqotda ular ko‘plab mimik va ekspressiv ko‘rinishlarga ega, ular bolaning turli xil hissiy holatlarini ifodalaydi. Tengdoshlar orasida maktabgacha yoshdagi bolalar quvonch, g‘azab, hamdardlik, muloyimlik tuyg‘usini namoyon qilishi ba’zi vaziyatlar esa jiddiy nizolarga va hatto janjalga olib kelishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalar muloqotining eng muhim xususiyati tartibga solinmagan va nostandart ko‘rinish kasb etishidir. Kattalar bilan

muloqot qilishda bolalar deyarli barcha xatti-harakatlar normalariga rioya qilishadi, lekin tengdoshlari bilan muloqot qilishda ular butunlay kutilmagan harakatlardan foydalanadilar [6]. Bu yoshdagi bolalar erkinlik, bo‘ysinmaslik, individuallik bilan ajralib turadi. Aynan shu bolalar muloqotining o‘ziga xos xususiyatlari maktabgacha yoshning oxirigacha saqlanib qoladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar muloqotining yana bir muhim ajralib turadigan xususiyati - tashabbuskorlik asosidagi harakatlarining o‘zaro xulq-atvor ko‘nikmalaridan ustunligidadir. Yangi maktabgacha ta‘lim tashkilotiga kelgan bola uchun endi uning o‘z bayonoti, hissi va harakati tengdoshning javobidan ko‘ra muhimroqdir. Ko‘pincha, bolalarning muloqotidagi bunday nomuvofiqlik nizolar va noroziliklarga olib keladi.

D.B.Elkonin 3-7 yoshdagi bolalar uchun o‘yin rivojlanishining to‘rtta darajasini aniqladi va tavsifladi.

1. Ijtimoiy rollar faqat harakatlar bilan belgilanadi, bundan tashqari, bular fon va keyingi rivojlanishsiz takroriy operatsiyalardir. Ular munosabatlarni hech qanday tarzda tavsiflamaydi.
2. Rollar harakatlar bilan belgilanadi, lekin funktsiyalar bo‘linishini hisobga olgan holda. Obyektlar bilan manipulyatsiyalar qo‘shiladi. O‘yin mantiq‘i haqiqiy hayotdagi harakatlar ketma-ketligi bilan belgilanadi, ularning soni kengayib bormoqda.
3. Bu darajada o‘yinda shaxsiy munosabatlar paydo bo‘ladi. Yaxlit tasvir yaratiladi, bola rolda yashaydi. Ishtirokchilardan birining mantiqsiz harakatlari ikkinchining noroziligi bilan birga keladi.
4. Qoidalarning ratsionalligi birinchi o‘ringa chiqadi. Rollar qat‘iy belgilangan va munosabatlarni har tomonlama tavsiflaydi. Aloqa jarayoni barcha tafsilotlarni hisobga olgan holda qat‘iy mantiqiy ketma-ketlikda qayta yaratiladi. O‘yin qahramonlarining funktsiyalari o‘zaro bog‘liq [7].

Maktabgacha yoshda tengdoshlar bilan muloqotning o‘ziga xos shakllari ajralib turadi. Ulardan biri hissiy-amaliy shakl bo‘lib, bu bola o‘zini namoyon qilishni xohlaydi va tengdoshidan uning ishlarida ishtirok etishini kutadi. Bunday muloqotda ishtirok etadigan har bir bola o‘ziga e‘tiborni jalb qilishni va hech bo‘lmaganda o‘yindoshidan qandaydir javob olishni xohlaydi. Uch yoshli bolalar uchun muloqotning o‘ziga xos xususiyati barcha tengdoshlariga nisbatan befarq do‘stona munosabatdir. Ilk bolalik davridagi bolani hurmat qilish va umumiy e‘tirof etishga ehtiyoj mavjud bo‘lib, ko‘pincha muloqotda raqobat qilish orqali shaxslararo munosabatlarga kirishish kuzatiladi [8]. Maktabgacha yoshning moslashuv jarayoni oxiriga kelib, bolalarda ma‘lum tengdoshlariga tanlab bog‘lanish rivojlanadi va do‘stlikning birinchi belgilari paydo bo‘ladi. Bu vaqtda tarbiyalanuvchilar o‘z tengdoshlarining harakatlarini sezmaydilar, lekin ayni paytda ularning mavjudligi bolaning faolligini oshiradi. Shu munosabat bilan tengdoshlaridagi moslashish, xatti-harakatlari bevosita kuzatib idrok qilib, bola maktabgacha ta‘lim tashkilotiga “tengdoshlariga tanqid qilish” orqali ijtimoiy moslashish jarayonini boshdan kechirishni boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Колесникова, И. С. Психологические особенности дошкольного возраста / И. С. Колесникова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. - 2018. -№ 48.1 (234.1). - С. 14-16.
2. Ibadullaev, K. (2022). Features of the organization and conduct of international assessment programs. Журнал иностранных языков и лингвистики, 6(6), 1-10.
3. Ibadullayev, Q. M. (2022). Specific Characteristics of Organizing and Conducting International Assessment Programs. International Journal on Integrated Education, 5(12), 140-143.
4. Ibadullayev, Q. M. (2022). Features of the organization and conduct international assessment programs. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 1(6), 2-10.
5. Himmataliev, D., & Karimov, R. (2023). Development of creative competencies of schoolchildren. Science and innovation, 2(B2), 186-190.
6. Khimmataliev, D., & Karimov, R. (2023). Opportunities to develop creative competencies of schoolchildren in educational cluster conditions. Science and innovation, 2(B7), 138-141.
7. Mirobidovna, M. H. (2022, December). O‘quvchilarning intellektual qobiliyatini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari: Mirkosimova Hulkar Mirobidovna CHDPI Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi, Pedagogika-psixologiya mutaxassisligi II kurs magistri. Научно-практическая конференция, 2(2), 1090-1091.
8. Rabidjanovna, S. S., & Mirabidovna, M. H. (2021). Methods of resolution of conflict in the pedagogical process. Middle European Scientific Bulletin, 11.
9. Avlayev, O.; Mirqosimova, H. (2023). O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini o'rganish usullari. Maktab va hayot, 3(157), 4-7.
10. Saodat, Y. (2023). Clarification of professional awareness in future educators. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 185-188.
11. Yuldasheva, S. (2023). Self-determination of a human as a psychological problem. Science and innovation, 2(B3), 91-94.
12. Yuldasheva, S. (2023). Prognosing the results of students' educational activities. Science and innovation, 2(B5), 274-277.
13. Yuldasheva, S. (2023). High school student ability and problems of its determination. Science and innovation, 2(B3), 95-98.
14. Abdusalomova, F., & Yuldasheva, S. (2022). Age of excellent teaching and learning of foreign languages in children of early and primary school age. Science and Innovation, 1(8), 1682-1685.

15. Rakhmanova, M., & Meylieva, M. (2021). Socio-Psychological Features of the Formation of a System of Attitudes to Career Choice in Adolescents. *Indiana Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(12), 4-7.
16. Karimova, Z. A. (2023). Inclusive education and its importance and characteristics. *Maxsus pedagogika muammo va yechimlar*, 1(1), 160-162.
17. Achilova, S. J., Karimova, Z. A. (2022). The value of the educational cluster in a multidisciplinary preschool organization. *Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar*, 1(1), 52-54.
18. Каримова, З. А. (2022). Использование узбекских народных национальных сказок в нравственном воспитание детей дошкольного возраста. *Воспитание дошкольников на основе традиционных духовно-нравственных ценностей народов РФ*, 1(1), 258-261.
19. Ernazarova, M. J. (2023). Using didactic games to improve the intellectual abilities of primary school students. *Inson farovonligini o'rganishda fanlararo yondashuv*, 1(1), 307-309.
20. Эрнazarова, М. Ж. (2023). Качественные знания – основа благополучия человека. *Inson farovonligini o'rganishda fanlararo yondashuv*, 1(1), 304-307.